

Kerk 2025 – Terug naar de kern

Bijdrage aan de Landelijke Netwerkdag Kerk en Israël op 23 oktober 2017

I. (Mijn) christelijke identiteit

1.

Met Kerk 2025 roept de generale synode de Protestantse Kerk in Nederland op om zich te concentreren op de *kern van kerk-zijn*. Die oproep is geen slag in de lucht, geen modegril, maar een weloverwogen beslissing die voortkomt uit een eerlijke en kritische beschouwing, zelfreflectie zo u wilt, van de wijze waarop wij kerk-zijn in deze tijd.

Aan de basis van dit project ligt de visienota op het leven en werken van de kerk uit 2011 getiteld '*De hartslag van het leven*'. Daarin wordt een krachtig pleidooi gehouden om onze ogen en harten open te zetten voor de *vreugde* van het evangelie over Jezus Christus. Dat is volgens de synode nodig in onze tijd waarin de vanzelfsprekendheid van kerk en geloof hebben plaatsgemaakt voor verlegenheid met en verwarring over de inhoud en relevantie van het christelijk geloof en voor toenemende zorgen over de toekomst van de steeds maar kleiner wordende kerk. Hierdoor hebben we in toenemende mate een probleem met de werfkracht van geloof en kerk en zijn we koortsachtig bezig met het overeind houden van de organisatie. De nota pleit voor het (1) opnieuw ontdekken en bewust beleven van de zondag als *dag van de opstanding* waarin genade en liefde van Godswegen op ons toekomen die onze harten in vuur en vlam zetten; om (2) het focussen van onze energie op de *kern van kerk-zijn* en alle ballast die ons daarvan afhoudt, overboord te gooien en de kerk als het ware opnieuw uit te vinden, een kerk met een nieuwe vorm die aantrekkingskracht heeft op buitenstaanders; om (3) onze aandacht niet naar binnen, maar *naar buiten* te richten, naar de samenleving, en de kerk een voorbeeld-samenleving te laten zijn rond Woord en sacrament waarin boete en berouw, genade en vergeving een betekenisvolle plaats en functie hebben, een plek waar 'het goede leven' kan worden geleerd en geoefend; en (4) om *kerk te zijn met anderen*, plaatselijk, landelijk en wereldwijd. Citaat: '*Kerkelijke verdeeldheid heeft de geloofwaardigheid van het evangelie al te zeer aangetast. We hebben de tijd niet meer daar nog langer meer door te gaan.*'

Met Kerk 2025 voegt de synode de daad bij deze woorden, onder het motto '*back to basic*'. Zij gaat de gemeenten voor in het opnieuw ontdekken van de kernen van het christelijk geloof die vreugde geven. Om vanuit die ontdekking de organisatie van het eigen kerkelijk leven kritisch te bekijken en de beschikbare menskracht en middelen in te zetten voor activiteiten die die vreugdevolle kern voor het voetlicht brengen. Bij de herinrichting van de kerkelijke organisatie '*back to basic*', plaatselijk en bovenplaatselijk, zijn sleutelwoorden: *transparantie* tot op de kern van kerk-zijn, *ruimte* om als gemeente zelf vorm te geven aan het gemeentelven, en *eenvoud* in vormen en organisatie, met een minimum aan regels.

2.

Mij is door de organisatoren van deze dag gevraagd om mij niet te beperken tot de herinrichting van het classicale niveau van Kerk 2025 en de mogelijke gevolgen daarvan voor de commissies en

wergroepen van Kerk en Israël, maar ook iets te zeggen over Kerk en Israël als een 'basic' voor het leven van de Protestantse Kerk. In het programma heeft dit deel van mijn bijdrage de gewichtige titel 'christelijke identiteit' meegekregen, wat mij in dit gezelschap wel wat in verlegenheid brengt. Ik ben een dominee in algemene dienst die als gastvoorganger twee keer in de maand mag voorgaan in de kerkdienst en de luisteroefening rond de Schriften en voor de rest van mijn werkzame leven de kerk in haar geheel heb mogen dienen in provinciale en landelijke functies die gericht waren op de bestuurlijke inrichting van het kerkelijk leven, plaatselijk en bovenplaatselijk en het vormgeven en bewaren van de orde in gemeenten en kerk. In het project Kerk 2025 houd ik mij vooral bezig met het aansturen van de kerkordelijke vormgeving daarvan.

Als scriba van de Hervormde PKV had ik te maken met provinciale commissies Kerk en Israël, of met een predikant die zijn gemeente niet meer met stichting kon dienen omdat hij zich had aangesloten bij een gemeente van Messias-belijvende joden. Ik zal mij in dit deel beperken tot een persoonlijke verantwoording aan de hand van enkele ontdekkingen die ik in dezen opdeed.

De basis voor mijn identiteit werd gelegd in mijn kindertijd, jaren vijftig, begin zestig vorige eeuw. Deze is gestempeld en gekleurd door de verhalen uit de Bijbel, de hele Bijbel, Oude en Nieuwe Testament, die thuis aan tafel werden voorgelezen en op de lagere school werden verteld. Bovendien ging ik als kind geregeld naar de kerk, samen met mijn grootvader, waar ik ingewijd werd in de geheimen van de liturgie en de wereld van de psalmen en Bijbelse liederen. Abraham, Rachel Mozes, David, Jesaja, Jezus, Maria, Petrus en Paulus werden voor mij vertrouwde figuren die bij elkaar hoorden. Uiteraard werden de verhalen in school en kerk in een christologisch perspectief geplaatst, waarbij het Nieuwe Testament als de vervulling van het Oude werd voorgesteld. Ik herinner mij niet dat er negatief werd gesproken over Israëlieten of Joden. Over Abraham en Mozes werd met net zoveel betrokkenheid en sympathie gesproken als over Jezus en zijn discipelen. Schriftgeleerden en farizeeën in het evangelie werden minder sympathiek voorgesteld. Over de joden als degenen die schuld zouden hebben aan de dood van Jezus werd niet gesproken.

Waarschijnlijk speelden daarbij de ervaringen van de Tweede Wereldoorlog, die het leven van de generatie van mijn ouders hadden bepaald, in het christelijke milieu waarin ik opgroeide een rol. Mijn vader was als jonge hulpprediker in de oorlog van Texel met 400 andere Texelaars door de NSB-burgemeester aldaar op transport naar Assen gezet, als strafmaatregel voor ondermijning van het Duitse gezag, mijn vader omdat hij o.m. vanaf de kansel had gezegd dat wij maar één Führer hadden, Jezus Christus. En direct na de oorlog was mijn vader een tijd lang geestelijk verzorger van het kamp Westerbork waar voormalige NSB-ers waren geïnterneerd. Mijn ouders wisten dus wat er op het spel had gestaan in de oorlog en wat er met de Joden in Europa was gebeurd. Ik kan mij niet herinneren dat daarover thuis veel is gepraat, maar ik weet wel dat 4 mei een belangrijk moment was voor ons gezin en dat er met aandacht is gekeken naar de tv-serie 'De bezetting' van Lou de Jong. De naoorlogse theologie in Nederland die werd gedomineerd door Barthianen als Miskotte, Berkhof en Buskes vormde het inzicht en geweten van de toenmalige predikanten en dus ook van die van mijn vader.

In dat klimaat was er geen plaats voor antisemitisme, maar volop sympathie voor de jonge staat Israël die was gesticht in het Bijbelse land. In 1967 was het vanzelfsprekend dat wij als leerlingen van het stedelijk gymnasium meededen met een huis-aan-huis collecte voor Israël tijdens de zesdaagse oorlog. Joden zelf kwam je af en toe tegen. Onze huisarts Cohen was in oorlog zijn hele familie kwijt geraakt en daarna opnieuw getrouwd. Zijn dochter zat bij mij op het gymnasium, zijn zoon was welp

bij de padvindershorde van mijn moeder. Zo kwam het verhaal van de jodenvervolging soms heel dichtbij.

3.

Tijdens de theologische studie ging de zelfstandige identiteit en betekenis van het Oude Testament ten opzichte van het Nieuwe voor mij open door het vak exegese Oude Testament, dat in Groningen op toonaangevende wijze werd beoefend en gedoceerd door docenten als Van der Woude en Labuschagne. De vanzelfsprekendheid van een christologische uitleg van het Oude Testament werd ter discussie gesteld en leidde tot pittige discussies binnen de faculteit. Ik leerde kritische vragen stellen aan de Bijbeltekst.

Terzijde: de ontdekking van mijn homoseksuele geaardheid en de onvermijdelijke vervreemding met kerk en geloof die daarmee gepaard ging, verhevigde mijn kritische houding ten opzichte van de tekst en uitleg van de Bijbel. Ik had mijn bekomst van letterlijke en fundamentalistische uitleg van de Bijbel. Bovendien ervaaarde ik aan den lijve wat het is om gediscrimineerd te worden vanwege een onvervreemdbaar persoonskenmerk als seksuele geaardheid. In die jaren was Dr. Labuschagne een van de weinige docenten die het waarheidsgehalte van de zg homoteksten uit het OT aan de kaak stelde. Anderen gingen die vragen angstvallig uit de weg.

In de theologische verwarring die daardoor werd gesticht werd helderheid aangebracht door de bijbels-theoloog en dogmaticus Berkhof die in zijn magistrale boek 'Christelijk geloof' moderne exegetische en theologische inzichten wist samen te brengen in een open eigentijdse samenhangende geloofsleer vanuit christelijk perspectief waarin volop aandacht is voor de eigenstandige rol van Israël in de Bijbelse heilsgeschiedenis. Ik citeer een van de vele zinnen in het betreffende deel die ik destijds heb onderstreept:

'Christus en het Oude Testament hebben een wezenlijk verband. Wij kunnen Christus niet verstaan als wij niet ook de weg van God met Israël verstaan, ongeacht of Christus de voortzetting dan wel de radicale wending van die weg is. Heel het NT gaat er vanuit dat de weg van Israël en die van Jezus Christus samen de ene weg van de ene God zijn.'

4.

Mijn meningsvorming kreeg een nieuwe impuls in maart 1978 toen ik onder auspiciën van de Hervormde Jeugdraad een oriëntatiereis voor jeugdwerkers naar het Midden Oosten meemaakte. In 3 weken tijd bezochten we achtereenvolgens Egypte, Syrië, Jordanië en Israël. De reis werd geleid door Marius Groeneveld van het bureau Internationale Excursies in Bergen dat gespecialiseerd was in oriëntatiereizen naar het Midden Oosten en Afrika en ook de Trouwreizen naar Israël organiseerde. Groeneveld liet ons via zijn vele contacten in deze landen alle hoeken van de kamer van de Midden-Oosten problematiek zien. Gedurende de reis liepen de politieke en militaire spanningen ook nog eens hoog op door de aanslag door de Palestijnse Fatah op een bus in Haïfa waar 38 mensen, onder wie 13 kinderen, omkwamen. Een geplande ontmoeting met Syrische Palestijnen ging niet door. Door verscherpte veiligheidsmaatregelen liepen de wachttijden op de vliegvelden snel op. We kregen meer oog en begrip voor de standpunten en de achtergronden van alle betrokken partijen. Voortdurend werden we gedwongen om onze eigen visie bij te stellen of in te ruilen voor een nieuw inzicht. Natuurlijk was er ook aandacht voor de theologische vragen over Israël en de landbelofte. En we spraken met Palestijnse christenen en hun dilemma over Israël als het volk van God waaruit Jezus

voortkomt en hun solidariteit met hun eigen volk. Aan het einde van de reis kwam we tot de slotsom dat het vraagstuk van het Midden-Oosten oneindig gecompliceerd is. We wisten minder dan toen we aan de reis begonnen. Marius Groeneveld waarschuwde ons op de terugweg niet kritiekloos te zijn tegenover de staat Israël uit verbondenheid met Israël als volk van God. Dat is volgens hem een voedingsbodem voor antisemitisme.

In de jaren tachtig raakte ik betrokken bij de cursus Theologische vorming van gemeenteleden in Assen en was daar enige jaren cursusleider. In die tijd kwam de belangstelling op voor het vak rabbijnse theologie. We nodigden Wouter van Bekkum uit om hierover te komen spreken. Hij was een prominent lid van de kleine joodse gemeente in Groningen. Van Bekkum trad onze belangstelling voor het vak kritisch tegemoet. Hij vond dat wij als christenen veel te laat waren met onze belangstelling voor het Jodendom. Toen de cursisten vroegen wat hij dan van hen verwachtte was zijn antwoord: dat jullie in praktijk brengen wat rabbi Jezus jullie geleerd heeft. Zijn antwoord sloeg in als een bom, ook bij mij. Eigenlijk drong het toen pas goed tot me door dat Jezus een Jood was en alleen maar kon worden verstaan en begrepen vanuit de traditie waaruit hij voortkwam. En dat het tragische lot van het Joodse volk de eeuwen door verband hield met de christelijke misvatting dat Jezus de eerste christen was in plaats van de Messias uit Israël.

Sindsdien ben ik in mijn theologisch bezig zijn, met name bij de preekvoorbereiding, bewuster met dit nieuwe inzicht aan het werk gegaan en ben ik mijn woorden in de liturgie zorgvuldiger gaan kiezen. De bijbeluitleg en Bijbelse poëzie van Willem Barnard en Huub Oosterhuis zijn mij daarbij zeer tot inspiratie en steun geweest. Daardoor ben ik heel anders gaan aankijken tegen bepaalde basics van het christelijk geloof, zoals verzoening, vergeving, wet en evangelie, profetie en evangelie en de christelijke geloofsbelijdenis zelf.

Over dat laatste het volgende. Het is mij op den duur opgevallen dat het meest gebruikte aloude credo van de kerk, het Apostolicum, geen enkele verwijzing bevat naar Israël. De geloofsbelijdenis van Nicea verwijst twee keer naar het Oude testament – Christus is opgestaan *naar de Schriften*; en: de Heilige Geest *die gesproken heeft door de profeten*. Maar noemt ook Israël niet. Ook in de credoteksten van Huub Oosterhuis en de credoliederen van het nieuwe liedboek komt Israël niet voor. Lichtend voorbeeld is in dit opzicht een credolied van Sytze de Vries dat was opgenomen in een van de zangbundels Zingend Geloven. Ik zal mijn verhaal besluiten met dit lied.

5.

Als ik mijn verhaal leg naast de formulering van de kerkorde van de Protestantse Kerk en de inhoud van de IPA-nota van enkele jaren geleden, dan kan ik mij daarin goed vinden. Prachtig vind ik dat in het eerste lid van Artikel I bij de identiteit van de Protestantse Kerk meteen Israël wordt genoemd: *'gestalte van (...) de ene christelijke Kerk die zich, delend in de aan Israël geschonken verwachting, uitstrekt naar de komst van het Koninkrijk van God.'* Barend Wallet, voorzitter van de werkgroep kerkorde die destijds deze tekst voorbereidde, schrijft daarover: *'Het verworteld zijn in Israël is beslissend voor haar identiteit. Hierdoor weet zij niet samen te vallen met het Koninkrijk van God. Zij ziet naar de komst van het Koninkrijk Gods uit samen met Israël. (...) De naam Israël duidt op het Israël dat wij ontmoeten in de Heilige Schrift en van daaruit in de geschiedenis tot op vandaag. Daar liggen de wortels van het geloof van de Kerk. Dit uitgangspunt is van zo groot belang dat het in dit lid over de naam is opgenomen'*. De consequentie daarvan komt in lid I-7 aan de orde, waar gesproken wordt over de roeping van de kerk *'gestalte te geven aan haar onopgeefbare verbondenheid met het volk Israël.'* Wallet schrijft: *'Voor de kerk die eeuwen lang Israël zag staan in de schaduw van de*

verwerping en daaraan heeft bijgedragen, houdt het uitspreken van verbondenheid een belijdenis in. Dit heeft van doen met de concrete situatie van dit volk te midden van de volken, maar ook met de ervaring die Israël heeft opgedaan aan de kerk.’ Later heeft de synode van de Protestantse Kerk zich vergewist van de vraag hoe deze verbondenheid en bijbehorende solidariteit met het volk Israël zich verhoudt tot de relatie tussen de kerk en Palestijnse volk, Palestijnse christenen, door het aanvaarden van de z.g. IPA-nota. Daarin wordt gesteld dat de kerk zich geroepen weet tot een dubbele solidariteit, met Israël en de Palestijnse christenen en mensen in nood. De preses van onze synode spreekt in het laatste nummer van Kerk en Israël over meervoudige verbondenheid, die heel goed kan samengaan met kritiek op elk van beide partners met wie de kerk zich verbonden weet. Het is geen gemakkelijke positie die de kerk in dezen inneemt, is intussen gebleken, ook binnen de kerk, maar m.i. komt zij mij aannemelijk voor, gezien de basics van onze kerk-zijn. Het geeft veel stof tot bezinning in het kerkelijk gesprek van gemeenten onderling dat in Kerk 2025 zo hoog op de agenda is gezet.

II. Besluit

U hebt van mij nog tegoed het credolied van Sytze de Vries waarin de verbondenheid van de kerk met Israël expliciet als een geloofskern van de kerk wordt bezongen. Het lied gaat als volgt:

V: Wij geloven in God
de Ene, de Eeuwige,

A: DIE AL WAT BESTAAT HEEFT GESCHAPEN
EN VAT IN DE HAND VAN ZIJN LIEFDE.

V: Wij hoorden van Hem, door Israël, zijn volk.

A: ZIJN TROUW LICHT ONS OP IN JEZUS MESSIAS,
STERKER DAN DE DOOD

V: Tot leven gewekt, bezielt door de Geest
en één in Hem,

A: REIKHALZEN WIJ NAAR DE DAG
DAT HIJ ZAL KOMEN
OM RECHT TE DOEN AAN HEEL DE SCHEPPING.

V: Dan zal God zijn alles in allen voorgoed

A: DAN ZAL GOD ZIJN ALLES IN ALLEN VOORGOED
AMEN

Lieuwe Giethoorn, projectleider Kerk 2025